

1924-1991-YILLARDA O‘ZBEKISTONDA TA’LIM TIZIMI VA PEDAGOGIK FIKRLAR RIVOJI

Panjiyeva Parvina –

UMFT universiteti pedagogika yo‘nalishi s550-guruh talbasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1924-1991 yillar oralig‘ida O‘zbekistonda ta’lim tizimining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari yoritilgan. XX asrning ikkinchi yarmida ta’lim sohasida amalga oshirilgan islohotlar, pedagogik fikrlarning shakllanishi, o‘quv dasturlarining yangilanishi va ilmiy-tadqiqot muassasalarining rivojlanishi haqida batafsil ma’lumot berilgan. Shuningdek, pedagogik kadrlarni tayyorlash, savodsizlikni tugatish, o‘quv darsliklari va metodik qo‘llanmalar ustida olib borilgan ishlarga ham e’tibor qaratilgan. Maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimining tarixiy taraqqiyoti va uning hozirgi kundagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston ta’lim tizimi, pedagogik fikrlar, savodsizlikni tugatish, oliy ta’lim, o‘quv dasturlari, pedagogik islohotlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, metodik qo‘llanmalar, milliy ta’lim, o‘qituvchilar malakasini oshirish.

Kirish

1924-1991 yillar O‘zbekiston ta’lim tizimi va pedagogik fikrlar rivojida tub burilish davri hisoblanadi. Bu yillar davomida mamlakat ta’lim sohasida bir qator muhim islohotlarni boshdan kechirdi, yangi ta’lim muassasalari tashkil etildi va milliy ta’lim tizimi shakllandi. O‘zbekiston Sovet Ittifoqi tarkibida bo‘lgan davrda, ta’lim siyosati umumittifoq miqyosida belgilangan bo‘lsa-da, milliy xususiyatlarni saqlab qolishga bo‘lgan urinishlar ham kuzatilgan. Shu sababli, bu davrda ta’lim jarayoni nafaqat ijtimoiy-siyosiy omillarga bog‘liq ravishda rivojlandi, balki pedagogik tafakkur ham sezilarli o‘zgarishlarga uchradi.

Ta’lim tizimi va pedagogik fikrlar rivojini chuqurroq tushunish uchun davrni bir necha bosqichlarga ajratish mumkin. 1924-1945 yillar O‘zbekistonda savodsizlikni tugatish, yangi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish va kadrlar tayyorlash davri bo‘lsa, 1945-1991 yillar ta’lim tizimining barqarorlashuvi va ilmiy-pedagogik

tadqiqotlarning rivojlanish bosqichi sifatida qaraladi. Sovet hukumati ta'limni majburiy va bepul qilishga e'tibor qaratdi, natijada butun respublika bo'ylab umumiy o'rta ta'lim maktablari, texnikumlar va oliy o'quv yurtlari tashkil qilindi.

Bu davrda o'zbek pedagoglari milliy ta'lim tizimini rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shdilar. Ularning orasida Munavvar Qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy va boshqa pedagoglarning ishlari katta ahamiyatga ega bo'ldi. Shuningdek, o'quv dasturlarining tarkibi sovet mafkurasi asosida shakllantirilgan bo'lsa-da, an'anaviy pedagogika tamoyillarining saqlanib qolishi kuzatildi.

1924-1991 yillar orasida O'zbekiston ta'lim tizimi va pedagogik tafakkur rivojiga ta'sir ko'rsatgan omillarni, islohotlarning samaradorligini va pedagogik tadqiqotlarning natijalarini tahlil qilish ushbu maqolaning asosiy maqsadidir. Bu jarayonda sodir bo'lgan o'zgarishlarni chuqur anglash orqali bugungi ta'lim tizimiga qanday ta'sir etganini ham tushunish mumkin bo'ladi.

1924-1945-yillar: Ta'lim tizimining shakllanishi

1924-1945 yillar oralig'ida O'zbekistonda ta'lim tizimi shakllanishi va rivojlanishi muhim bosqichlarni o'z ichiga oladi. Bu davrda mamlakatda savodsizlikni bartaraf etish, yangi o'quv muassasalarini tashkil etish va milliy kadrlarni tayyorlashga katta e'tibor qaratildi. 1924 yilda O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi tashkil topgach, savodsizlikni tugatish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu maqsadda ommaviy savodxonlik kampaniyalari o'tkazilib, qisqa muddatli kurslar va kechki maktablar tashkil etildi. Natijada, 1930-yillarga kelib, savodsizlik darajasi sezilarli darajada kamaydi.

Ta'lim mazmunini yangilash maqsadida yangi o'quv dasturlari va darsliklar ishlab chiqildi. Bu jarayonda milliy qadriyatlar va an'analar hisobga olinib, o'quvchilarga zamonaviy bilimlar berishga intilishdi. Masalan, 1928 yilda lotin alifbosiga o'tish bilan bog'liq ravishda yangi alifbo va darsliklar yaratildi. Bu davrda oliy ta'lim tizimi ham rivojlandi. 1933 yilda Toshkent Davlat Pedagogika Instituti tashkil etilib, u pedagog kadrlarni tayyorlashda muhim rol o'ynadi. Shuningdek,

ilmiy-tadqiqot institutlari va laboratoriyalar tashkil etilib, ilm-fan sohasida tadqiqotlar olib borildi.¹

O'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratildi. Bu maqsadda pedagogika institutlari va kurslari tashkil etilib, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish choralari ko'rildi. Shuningdek, pedagogik adabiyotlar va metodik qo'llanmalar nashr etildi. 1924-1945 yillar O'zbekistonda ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishida muhim davr bo'lib, bu yillarda savodsizlikni tugatish, yangi o'quv muassasalarini tashkil etish, o'quv dasturlarini yangilash va pedagogik kadrlarni tayyorlash borasida katta ishlar amalga oshirildi.²

1945-1991 yillar oralig'ida O'zbekistonda ta'lim tizimi

Ikkinchi jahon urushidan so'ng, O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim tizimi kengaytirildi. Maktablar soni oshirilib, qishloq joylarda ham yangi o'quv muassasalari ochildi. Ta'limning majburiyligi va bepul bo'lishi ta'minlandi, bu esa aholining keng qatlamlarini ta'lim bilan qamrab olishga imkon berdi. Bu davrda oliy ta'lim tizimi ham sezilarli darajada rivojlandi. Yangi universitetlar, institutlar va texnikumlar tashkil etilib, turli sohalar bo'yicha mutaxassislar tayyorlandi. Ilmiy-tadqiqot institutlari faoliyati kengaytirilib, ilm-fan sohasida muhim yutuqlarga erishildi. O'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga alohida e'tibor qaratildi. Pedagogika institutlari va universitetlarda maxsus fakultetlar tashkil etilib, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi yaxshilandi.³ Shuningdek, malaka oshirish kurslari va seminarlar o'tkazilib, pedagoglarning zamonaviy ta'lim usullarini o'zlashtirishiga ko'maklashildi.

Ta'lim mazmunini boyitish maqsadida o'quv dasturlari va darsliklar muntazam ravishda yangilanib bordi. Bu jarayonda ilm-fan va texnika yutuqlari hisobga olinib, o'quvchilarga zamonaviy bilimlar berishga intilishdi. Shuningdek,

¹ O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi: 1924-1991 yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimi", <https://portal.guldu.uz/download-edfiles-9033.pdf>;

² 1917-1991 yillarda O'zbekistonda ta'lim tizimi va pedagogik fikrlar rivoji., <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/1917-1991-yillarda-o-zbekistonda-ta-lim-tizimi-va-pedagogik-fikrlar-rivoji-mustaqil-o-zbekiston-ta-lim-tizimi>;

³ "1917-1990-yillarda ta'lim-tarbiya, ma'orif va pedagogik fikr", <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/pedagogik-psixologiya/1917-1990-yillarda-ta-lim-tarbiya-ma-orif-va-pedagogik-fikr>;

milliy qadriyatlar va an'analar ham e'tiborga olinib, ta'lim mazmuniga kiritildi. Bu davrda pedagogik ilm-fan ham rivojlandi. Pedagogika sohasida ilmiy tadqiqotlar olib borilib, yangi ta'lim usullari va metodikalari ishlab chiqildi. Pedagog olimlar tomonidan turli monografiyalar, o'quv qo'llanmalari va metodik tavsiyalar nashr etildi. 1945-1991 yillar O'zbekistonda ta'lim tizimining rivojlanishida muhim davr bo'lib, bu yillarda ta'limning barcha bosqichlarida sezilarli o'zgarishlar amalga oshirildi. Ta'lim muassasalarining kengayishi, o'quv dasturlarining yangilanishi va pedagogik ilm-fanning rivojlanishi mamlakatning madaniy va ilmiy salohiyatini oshirishga katta hissa qo'shdi.⁴

Xulosa

1924-1991 yillar O'zbekistonda ta'lim tizimi shakllanishi va rivojlanishida muhim davr bo'lib, ushbu yillarda ta'lim sohasi bosqichma-bosqich isloh qilindi va yangilandi. XX asrning birinchi yarmida savodsizlikni tugatish bo'yicha ommaviy harakat boshlangan bo'lsa, keyinchalik majburiy ta'lim joriy qilindi va yangi o'quv muassasalari tashkil etildi. 1945-yildan boshlab O'zbekiston ta'lim tizimi barqaror rivojlanish yo'liga o'tdi. Ilmiy-tadqiqot muassasalari kengaydi, oliy ta'lim va kasb-hunar ta'limi rivojlandi, darsliklar va o'quv dasturlari yangilandi. Pedagogik ilm-fan sohasida yutuqlar qo'lga kiritildi va yangi uslubiy qo'llanmalar yaratildi.

Umuman olganda, ushbu davr mobaynida ta'lim tizimi milliy va zamonaviy talablar asosida shakllantirildi. Bugungi kunda ushbu davrda yaratilgan ilmiy va pedagogik meros ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli, tarixiy tajribalar tahlil qilinib, hozirgi ta'lim siyosatida ularning dolzarbligi va ahamiyati e'tiborga olinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.

⁴ <https://jdpu.uz/1924-1991-yillarda-ozbekistonda-talim-tizimi-va-pedagogik-fikrlar-rivoji/>;

2. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12;